

Correctievoorschrift VMBO-GL en TL

2021

tijdvak 3

geschiedenis en staatsinrichting CSE GL en TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examiner en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*
Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

- De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.
- Indien in een antwoord ‘voorbeeld van een juist antwoord’ staat, bevat het antwoord **voorbeelden** van juiste antwoorden. Het is **geen** opsomming van alle denkbare juiste antwoorden.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

HISTORISCH OVERZICHT EN STAATSINRICHTING VANAF 1848

Nederland (1848-1914)

---

1 maximumscore 2

- de politieke stroming die de veranderingen voorstelde: het liberalisme 1
- één van de veranderingen (één van de volgende): 1
  - (de invoering van) het censuskiesrecht
  - (de invoering van) het districtenstelsel
  - (de invoering van) rechtstreekse verkiezingen

2 C

3 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- In het Caoutchouc-artikel werd het kiesrecht uitgebreid met/toegekend aan alle volwassen mannelijke inwoners die konden aantonen dat zij beschikten over “kentekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand” / werd het censuskiesrecht afgeschaft 1
- Door de uitbreiding van het kiesrecht moest er rekening gehouden worden met een grotere (politieke) invloed van minder rijke kiezers / kwamen er meer sociaal-democraten/confessionelen in de Tweede Kamer / was er in de Tweede Kamer meer aandacht voor de situatie van de armen/de sociale kwestie 1

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

---

4 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de moordaanslag op de kroonprins van Oostenrijk-Hongarije (Frans Ferdinand in Sarajevo op 28 juni 1914).

5 C

6 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het om het succes/de kracht/de overmacht van het Duitse leger/de Duitse bombardementen gaat (en dat Groot-Brittannië dus beter de strijd kan opgeven).

7 maximumscore 1

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):

- loopgravenoorlog
- massale aanvallen (waardoor veel slachtoffers vallen)
- bombardementen (door artillerie) voorafgaande aan de aanvallen
- gebruik van mitrailleurs
- verdedigen was makkelijker dan aanvallen

Opmerking

Alleen als er twee juiste kenmerken worden genoemd, wordt 1 scorepunt toegekend.

8 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat aan de betrouwbaarheid van de bron kan worden getwijfeld, omdat de Franse regering misschien de eigen prestaties mooier maakt/de Duitse prestaties afzwakt / omdat het bericht kan worden gezien als (Franse) propaganda / omdat de Franse regering niet objectief is.

Het Interbellum (1918-1939)

---

9 C

10 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de toespraak gehouden is naar aanleiding van de invoering van het (algemeen / actief/passief) kiesrecht voor vrouwen (of een omschrijving daarvan).

11 maximumscore 1

(hyper)inflatie/geldontwaarding (of een omschrijving ervan)

Vraag	Antwoord	Scores
12	B	
13	A	
14	C	
15	D	
16	maximumscore 1 Uit het antwoord moet blijken dat de prent gemaakt is naar aanleiding van het sluiten van een niet-aanvalsverdrag (tussen Duitsland/Hitler en de Sovjet-Unie/Stalin)/het Molotov-Ribbentroppact (of een omschrijving daarvan).	
17	C	
18	maximumscore 1 Eerst 1, daarna 3, vervolgens 2 en ten slotte 4. <i>Opmerking</i> <i>Er is maar één juiste volgorde.</i>	

De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

- 19 **maximumscore 1**
Voorbeeld van een juist antwoord is:
De Joodse muzikanten werden uit het Oostenrijkse orkest ontslagen, want toen (in 1938) vond de **Anschluss** plaats (waarbij Oostenrijk bij Duitsland kwam), waarna de (Duitse) **rasenwetten** ook in Oostenrijk golden.

Opmerking
Alleen als de begrippen in een juiste onderlinge samenhang en betekenis worden gebruikt, wordt 1 scorepunt toegekend.
- 20 **maximumscore 2**
zin 1 = stalinisme
zin 2 = politiek gevangene
zin 3 = operatie Barbarossa
indien drie antwoorden juist	2
indien twee antwoorden juist	1
indien minder dan twee antwoorden juist	0
- 21 C

Vraag	Antwoord	Scores
22	maximumscore 2	
	De drie groepen zijn: 2, 4 en 5.	
	indien drie antwoorden juist	2
	indien twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0
23	maximumscore 1	
	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	Haar belofte maakte op dat moment niet veel indruk, want Nederlands-Indië was bezet door Japan / want Nederland was bezet door Duitsland / want Wilhelmina had toen formeel geen macht meer / want de belofte van Wilhelmina leek minder waard dan de belofte van de Japanners.	
24	maximumscore 1	
	Mussert	
25	maximumscore 1	
	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	Het overlijdensbericht heeft gestaan in een NSB-krant, want de gesneuvelde vocht mee aan de kant van de nationaal-socialisten/de nazi's tegen het communisme/de Sovjet-Unie (en de NSB was een nationaal-socialistische partij).	
	<i>Opmerking</i>	
	<i>Alleen als na een juiste keuze een juiste verklaring volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.</i>	
26	maximumscore 1	
	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	Je kunt het hem niet kwalijk nemen, omdat hij (als gevangene in kamp Westerbork) door de Duitsers gedwongen werd om dit werk te doen / omdat hij (of familieleden) anders zelf naar een (concentratie-/ vernietigings)kamp zou worden gedeporteerd / omdat hij hiermee voordelen voor hemzelf (en zijn familie) zou kunnen krijgen.	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

27 maximumscore 2

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):

- Burgers in Nederland hadden tijdens de Duitse bezetting geen grondrechten (bijvoorbeeld: er bestond geen gelijkheid).
- Er was geen sprake van democratie (bijvoorbeeld: er was een dictatuur/geen kiesrecht).
- Er was geen eerlijke/onafhankelijke rechtspraak (bijvoorbeeld: rechters waren afhankelijk van de overheid / willekeur in straffen / zonder vorm van proces veroordeeld).
- De overheid moet zich aan de wet houden (bijvoorbeeld: geen willekeurig optreden van de politie).
- Zelfbeschikkingsrecht van een land (bijvoorbeeld: een buitenlandse mogendheid als Duitsland mag niet de baas spelen).

per juist antwoord

1

Opmerking

Beide kenmerken (en voorbeelden) moeten duidelijk verschillend zijn van elkaar.

28 maximumscore 1

Groot-Brittannië/Engeland

29 maximumscore 1

Nummer 1 is Churchill.
 Nummer 2 is Roosevelt.
 Nummer 3 is Stalin.

Opmerking

Alleen als alle drie de namen juist zijn ingevuld, wordt 1 scorepunt toegekend.

30 C

31 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het gaat over de invasie in Normandië/ D-Day/operatie Overlord (op 6 juni 1944).

32 D

Vraag	Antwoord	Scores
33	maximumscore 2	
	Gebeurtenis a vond plaats in 1.	
	Gebeurtenis b vond plaats in 2.	
	Gebeurtenis c vond plaats in 3.	
	Gebeurtenis d vond plaats in 4.	
	indien vier antwoorden juist	2
	indien drie of twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0
34	maximumscore 1	
	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	Deze foto is na de Duitse bezetting gepubliceerd, want (één van de volgende):	
	– toen was het veilig om je als verzetsstrijder bekend te maken / tijdens de oorlog vervolgde de Duitse bezetter verzetsleden.	
	– de tekst op het bord zou onmogelijk in het openbaar tijdens de oorlog getoond/gepubliceerd kunnen worden / het was illegaal en dus gevaarlijk / het zou onmogelijk zijn geweest om tijdens de oorlog in het openbaar als verzetsstrijders met wapens te poseren.	
	<i>Opmerking</i>	
	<i>Alleen als na een juiste keuze een juiste verklaring volgt, wordt</i>	
	<i>1 scorepunt toegekend.</i>	
35	maximumscore 2	
	• De voorstanders beroepen zich op de vrijheid van meningsuiting / vrijheid van drukpers	1
	• De tegenstanders beroepen zich op het recht van gelijke behandeling/het discriminatieverbod	1
36	maximumscore 1	
	Uit het antwoord moet blijken dat die mensen werden verdacht van collaboratie (of een voorbeeld daarvan) / lidmaatschap van de NSB / economische misdaden (zwarte handel).	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Europa en de wereld (1945-1989)

- 37 maximumscore 2**
- Bij toespraak 1 hoort: Soekarno, in 1945 1
  - Bij toespraak 2 hoort: (koningin) Juliana, in 1949 1

Opmerking

Alleen als na een juiste naam het juiste jaartal volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

38 C

39 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de (gevolgen van de) Koude Oorlog/(oorlogs)dreiging/angst voor de verspreiding van het communisme/de invloed van de Sovjet-Unie / politieke spanningen tussen Oost en West.

40 A

41 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het hier gaat om technische ontwikkelingen, zoals kernwapens/atoombommen.

42 maximumscore 2

- (nummer) 1 1
- (nummer) 2 1

43 D

44 maximumscore 2

Bij 1 hoort b (= BRD).
 Bij 2 hoort e (= IJzeren Gordijn).
 Bij 3 hoort c (= DDR).
 Bij 4 hoort a (= Berlijnse Muur).

- indien vier antwoorden juist 2
- indien drie of twee antwoorden juist 1
- indien minder dan twee antwoorden juist 0

Door de tijd heen

---

45 maximumscore 1

De kaart is van **1960**, omdat (één van de volgende):

- er twee Duitse staten zijn, namelijk BRD en DDR.
- er staten zijn verdwenen, bijvoorbeeld Estland, Letland of Litouwen.
- er grenzen van staten zijn verschoven, bijvoorbeeld Duitsland of Polen.

Opmerking

Alleen als na '1960' een juist voorbeeld volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

46 maximumscore 1

Eerst 2, daarna 1, vervolgens 3 en ten slotte 4.

Opmerking

Er is maar één juiste volgorde.

De nieuwe wereldorde (vanaf 1990)

---

47 A

48 B

49 maximumscore 2

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):

- De Baltische staten traden na 1991 (in 2004) toe tot de NAVO (en worden sindsdien door de NAVO beschermd).
- De Baltische Staten werden (in 1991) (weer) onafhankelijke staten/maakten vóór 1991 deel uit van de Sovjet-Unie.
- Rusland werd vóór 1991 Sovjet-Unie genoemd / de Sovjet-Unie viel (in 1991) uit elkaar / op de beer staat Rusland geschreven (en niet Sovjet-Unie).

per juist antwoord

1

50 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat republikeinen de Nederlandse monarchie ondemocratisch vinden, omdat een koning(in) niet door het volk wordt gekozen/er sprake is van erfopvolging / omdat een koning(in) onder de ministeriële verantwoordelijkheid valt/onschendbaar is.

Door de tijd heen

51 maximumscore 2

Bij politicus 1 hoort staatshoofd b (= Juliana) of c (= Wilhelmina).

Bij politicus 2 hoort staatshoofd a (= Beatrix).

Bij politicus 3 hoort staatshoofd d (= Willem II) of e (= Willem III).

Bij politicus 4 hoort staatshoofd c (= Wilhelmina).

indien vier antwoorden juist 2

indien drie antwoorden juist 1

indien minder dan drie antwoorden juist 0

52 maximumscore 2

Omschrijving 1 speelt zich af in periode c (= 1960-1990).

Omschrijving 2 speelt zich af in periode b (= 1930-1960).

Omschrijving 3 speelt zich af in periode d (= 1990-2015).

Omschrijving 4 speelt zich af in periode a (= 1900-1930).

indien vier antwoorden juist 2

indien drie antwoorden juist 1

indien minder dan drie antwoorden juist 0

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in de applicatie Wolf.
Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 12 juli.

6 Bronvermeldingen

De internetbronnen zijn voor het laatst geraadpleegd op 22 november 2017.

- bron 1   naar: Nieuwe Rotterdamsche Courant, 30 juni 1914.
- bron 2   naar: E. Jünger, Oorlogsroes (2e druk: Utrecht 2014) pag. 7.
- bron 3   <http://www.14-18.bruxelles.be/index.php/nl/nieuws-van-het-front/oorlogsverrichtingen/galerij-krijgsverrichtingen/2049-eerste-luchtbombardement-op-londen-1915>
- bron 4   naar: De Telegraaf, 18 maart 1916.
- bron 5   Middelburgsche Courant, 11 juli 1918.
- bron 6   naar: Maandblad van de Nederlandse Vereniging van Staatsburgeressen, 15 oktober 1919.
- bron 7   naar: <https://duitslandinstituut.nl/naslagwerk/50/ruhrbezetting-en-hyperinflatie>
- bron 8   naar: <http://www.hetvolkshuis.nl/geschiedenis-arbeidersbeweging/de-crisisjaren/>
- bron 9   M. Bryant, World War II in Cartoons, Londen 2009, pag. 24.

- bron 10 naar: A. Applebaum, Goelag een geschiedenis, Amsterdam 2003, pag. 338-339.
- bron 11 <http://ww2today.com/30th-september-1942-britain-celebrates-bomber-offensive-against-germany>
- bron 12 naar: <http://pieterjanverstraete.blogspot.nl/2012/04/mussert-co-html>
- bron 13 naar: Volk en Vaderland, 5 juni 1942.
- bron 14 <http://www.geheugenvanoost.nl/downloadattachment/12782> of:
<http://www.geheugenvanoost.nl/12103/nl/het-grote-verdriet>
- bron 15 naar: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1780303/2003/10/20/speelde-Nederland-tegen-Belgie-in-het-Wembley-stadion-dhtml>
- bron 16 naar: Z. Zeman, Propaganda in de Tweede Wereldoorlog, Politieke affiches 1939-1945, Utrecht 1980, pag. 95.
- bron 17 naar: B.L. Hart, Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, deel 5, Antwerpen z.j., pag. 1896.
- bron 18 eigen beheer Cito / CvTE
- bron 19 A. van Liempt, De drogist. Hoe een verzetsheld na de oorlog in ongenade viel, Amsterdam 2013, pag. 192-193.
- bron 20 naar: <https://www.historischnieuwsblad.nl/tweedewereldoorlog/artikelen/de-kampen-voor-foute-nederlanders/index.html>
- bron 21 toespraak 1: naar: F. Glissenaar: Indië verloren, rampspoed geboren, Hilversum 2003, pag. 46.
toespraak 2: naar:
https://www.parlement.com/id/vhm0I02igvut/soevereiniteitsoverdracht_aan_indonesie
- bron 22 naar: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/queen-elizabeth-II/10213335/Full-text-of-Queens-speech-for-outbreak-of-World-War-Three.html>
- bron 23 naar: De Telegraaf, 26 oktober 1982.
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011205481>
- bron 24 eigen beheer Cito / CvTE
- bron 25 eigen beheer Cito / CvTE
- bron 26 <https://latuffcartoons.files.wordpress.com/2012/12/european-union-nobel-peace-prize-2012.jpg>
- bron 27 <http://www.newsday.com/opinion/unrest-in-ukraine-cartoons-1.7151923#1>